

Час фенікса

КУПИТИ

Про книгу

Упорядкування, передмова та переклад з німецької Петра Рихла. Переклади поезій видатної німецькомовної поетеси Рози Ауслендер, а також зразки есеїстичної, літературно-критичної та публіцистичної прози. Двомовна.

Поезія Рози Ауслендер виражає найприродніше, найбуденніше й найлюдяніше так, що воно видається новим і немовби вперше сказаним... Її мова – ясна, невигадлива й стисла – наслідує велику традицію, і шанобливе схиляння перед мовою визначає собою і спосіб вислову. При цьому її поетична манера коріниться не в сфері емоцій або ж завдячує своїм впливом естетичному чародійству, – скажімо, музикальним або живописним елементам. В ній присутній духовний ландшафт, який внутрішньо вражає, мисляче серце, що співає...

Альфред Маргул-Шпербер

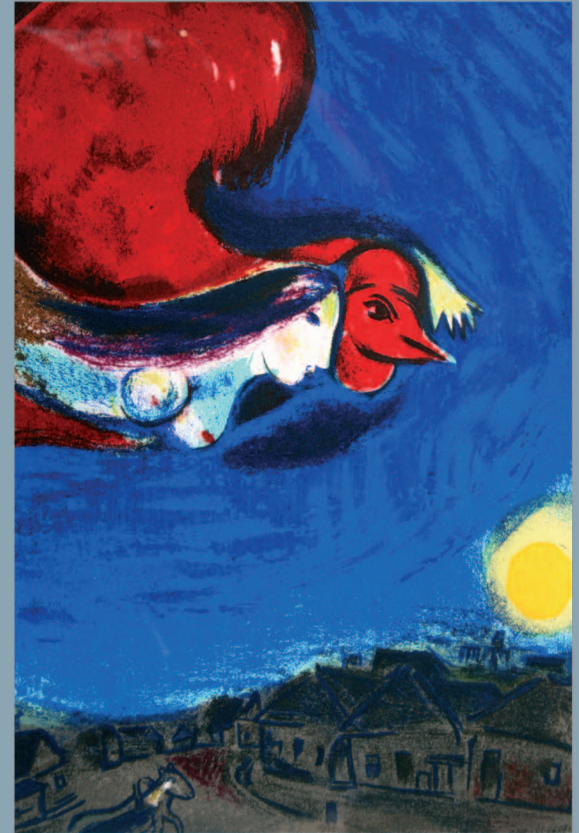
Видавництво "Книги – XXI"

ROSE AUSLÄNDER
РОЗА АУСЛЕНДЕР

PHÖNIXZEIT
ЧАС ФЕНІКСА

ROSE AUSLÄNDER
PHÖNIXZEIT
Gedichte und Prosa

РОЗА АУСЛЕНДЕР
ЧАС ФЕНІКСА
Вірші та проза

Роза Ауслендер

ЧАС ФЕНІКСА

Вірші та проза

Rose Ausländer PHÖNIXZEIT

*Ausgewählt, ins Ukrainische übersetzt
und mit einem Vorwort von Petro Rychlo*

Czernowitz
Knyhy – XXI
2011

Роза Ауслендер

ЧАС ФЕНІКСА

*Упорядкування, передмова та переклад
з німецької Петра Рихла*

Чернівці
Книги – XXI
2011

ББК 84(4НІМ)6-5

А 93

Роза Ауслендер

Час фенікса. Вірші та проза / Упор., передм. та пер. з нім.
Петра Рихла. – Чернівці: Книги – XXI, 2011. – 352 с.

ISBN 978-617-614-014-6

Роза Ауслендер (1901, Чернівці – 1988, Дюссельдорф) належить до числа видатних німецькомовних поетес нашого часу, поряд з такими іменами, як Ельза Ласкер-Шюлер, Неллі Закс, Марія-Луїза Кашніц або Інгеборг Бахман. Її лірика, на перший погляд проста й невибаглива, звернена до вічних проблем людського буття, наснажена силою пристрасного почуття і живої, невтомної думки, випромінює потужну енергію добра, краси й любові. Друге видання книги доповнене новими перекладами поезій, а також зразками есеїстичної, літературно-критичної та публіцистичної прози, яка увиразнює художні засади творчості поетеси й засвідчує її нерозривний зв'язок з буковинською вітчизною.

ББК 84(4НІМ)6-5

Видання здійснене за фінансової підтримки:

Представництво OeAD* у Львові

ÖSTERREICHISCHE KULTURVEREINIGUNG

Österreich-Bibliotheken

im Ausland

австрійський культурний форум^{iov}

Перекладено за виданнями:

Rose Ausländer. Gesammelte Werke in 8 Bänden.

Hrsg. von Helmut Braun. – Frankfurt am Main: S.Fischer Verlag 1984 – 1990

та Rose Ausländer. Die Nacht hat zahllose Augen. Prosa.

Hrsg. von Helmut Braun. – Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag 1995.

За безкоштовну ліцензію на переклад і публікацію даної книги складаємо сердечну подяку видавництвам: S.Fischer Verlag, Frankfurt am Main та Pfaffenweiler Presse, Pfaffenweiler.

В оформленні обкладинки використано картину Марка Шагалла „Нічне містечко”.

© П. Рихло, впорядкування, передмова і переклад, 2011.

© Видавництво „Книги – XXI”, 2011.

INHALT
ЗМІСТ

Петро Рихло
„МИСЛЯЧЕ СЕРЦЕ, ЩО СПИВАЄ”:
Життя і творчість Розі Ауслендер 13

GEDICHTE

ВІРШІ 31
INS LEBEN 32
 В ЖИТТЯ 33
IN DEN TRAUM 34
 У МРІЮ 35
DICHTERBILDNIS (Elieser Steinbarg) 36
 ПОЕТ (Елієзер Штейнбарг) 37
DICHTERBILDNIS (Itzig Manger) 38
 ПОЕТ (Іцик Мангер) 39
„Wir reichen uns der Liebe rote Beeren” 40
 „Горять кохання ягоди червоні” 41
„Des Geliebten Nächte zu entzünden” 42
 „Щоб осяять миленькому ночі” 43
OHNE WEIN UND BROT 44
 БЕЗ ХЛІБА І ВИНА 45
MIT GIFTBLAUEM FEUER 46
 З ЯДУЧО-БЛАКИТНИМ ВОГНЕМ 47
GEISTERWEG 48
 ПРИМАРНИЙ ПУТІВЕЦЬ 49
FÜR P.A. 50
 П.А. 51
CZERNOWITZ („Geschichte in der Nußschale”) 52
 ЧЕРНІВЦІ („Історія в горіховій шкаралуці”) 53
BUKOWINA I 56
 БУКОВИНА I 57
DIE MUSIK IST ZERBROCHEN 58
 МУЗИКА РОЗКОЛОЛАСЬ 59
BLINDER SOMMER 60
 НЕЗРЯЧЕ ЛІТО 61

NICHT OKTOBER NICHT NOVEMBER	62
НЕ ЖОВТЕНЬ НЕ ЛИСТОПАД	63
MEINE NACHTIGALL	64
МІЙ СОЛОВЕЙКО	65
DER VATER	66
БАТЬКО	67
SADAGORER CHASSID	70
САДАГУРСЬКИЙ ХАСИД	71
PRUTH	74
ПРУТ	75
DAMIT KEIN LICHT UNS LIEBE	78
ЩОБ СВІТЛО НАС НЕ КОХАЛО	79
SCHALLENDEN SCHWEIGEN	80
ЛУНКОГОЛОСЕ МОВЧАННЯ	81
FREMDE	82
ЧУЖИНА	83
VERWUNDERT	84
ЗДИВУВАННЯ	85
CEZANNE	86
СЕЗАНН	87
VERMÄCHTNIS	88
ЗАПОВІТ	89
36 GERECHE	90
36 ПРАВЕДНИХ	91
LE CHÁİM	92
ЛЕХАЇМ	93
WEIL	94
ТОМУ ЩО	95
MUTTER SPRACHE	96
МАТИ МОВА	97
NIEMAND	98
НІХТО	99
DICHTEN	100
ПОЕЗІЯ	101
RÜCKWÄRTS	102
НАВСПАК	103

WANDLUNG	104
ПЕРЕТВОРЕННЯ	105
PHÖNIX	106
ФЕНІКС	107
MIT DEM SIEB	108
РЕШЕТОМ	109
DEIN HAUS	110
ТВІЙ ДІМ	111
DER BRUNNEN	112
КРИНИЦЯ	113
GEORG TRAKL	114
ГЕОРГ ТРАКЛЬ	115
PAUL CELANS GRAB	116
МОГИЛА ПАУЛЯ ЦЕЛАНА	117
BEKENNTNIS	118
ОСВІДЧЕННЯ	119
SPRASCHE	120
МОВА	121
BITTE II	122
ПРОХАННЯ II	123
FÜNF DICHTER	124
П'ЯТЬ ПОЕТІВ	125
PAUL CELAN	126
ПАУЛЬ ЦЕЛАН	127
CHAGALL	128
ШАГАЛЛ	129
ÖSTLICH	130
СХІДНИЙ МОТИВ	131
BUKOWINA II	132
БУКОВИНА II	133
NEW YORK	134
НЬЮ-ЙОРК	135
JERUSALEM	136
ЄРУСАЛИМ	137
WIEDER	138
ЗНОВУ	139

REPTIL	140
ЗМІЙ	141
VERSÖHNUNG	142
ПРИМИРЕННЯ	143
ES BLEIBT NOCH	144
ЩЕ ТРЕБА БАГАТО СКАЗАТИ	145
BUKOWINA III	146
БУКОВИНА III	147
KEIN STEIN KEIN BAUM	148
НЕ КАМІНЬ НЕ ДЕРЕВО	149
WER ICH BIN	150
ХТО Я	151
RATSCHLAG	152
ПОРАДА	153
BIOGRAPHISCHE NOTIZ	154
БІОГРАФІЧНА НОТАТКА	155
RAUM II	156
ПРОСТІР II	157
ODYSSEUS	158
ОДИСЕЙ	159
ELSE LASKER-SCHÜLER	162
ЕЛЬЗА ЛАСКЕР-ШЮЛЕР	163
ICH DENKE	164
Я ДУМАЮ	165
IKARUS	166
ІКАР	167
DU MERKST NICHT	168
ТИ НЕ БАЧИШ	169
IMMER DIE MUTTER	170
ВІЧНА МАТИ	171
VERWANDLUNGEN	172
ПЕРЕВТЛЕННЯ	173
NOCH BIST DU DA	174
ТИЩЕ ЖИВЕШ	175
GANZ BLEIBEN	176
ЛИШАТИСЯ ЦІЛОЮ	177

MEIN ATEM	178
МІЙ ПОДИХ	179
DAS WEIBESTE	180
НАЙБІЛШИЙ	181
MUTTERLAND	182
МАТЕРИЗНА	183
SELBSTPORTRÄT	184
АВТОПОРТРЕТ	185
WOHIN ZIEHEN WIR	186
КУДИ НАМ ЛЕТІТИ	187
TROST II	188
РОЗРАДА II	189
SPINOZA II	190
СПІНОЗА	191
BRUDER VOGEL	192
БРАТЕ ПТАХУ	193
ERFAHRUNG III	194
ДОСВІД III	195
WENN ICH VERGENE	196
КОЛИ Я ПОМРУ	197
MENSCHLICH II	198
ЛЮДСЬКІ ПРИКМЕТИ II	199
MANCHMAL I	200
ЧАСОМ I	201
LIEBE V	202
КОХАННЯ V	203
FRIEDHOF	204
ЦВИНТАР	205
HADES	206
ЦАРСТВО МЕРТВИХ	207
ALTER	208
СТАРІСТЬ	209
DIALOG	210
ДІАЛОГ	211
DIE AUFERSTANDENEN	212
ВОСКРЕСЛІ	213

ABER ICH WEISS	214
АЛЕ Я ЗНАЮ	215
DAS VERGANGENE	216
МИНУЛЕ	217
MAN AHNT	218
ПРИПУСКАЮТЬ	219
MIT VERBUNDENEN AUGEN	220
ІЗ ЗАВ'ЯЗАНИМИ ОЧИМА	221
VOLLKOMMEN	222
ДОСКОНАЛІСТЬ	223
NICHT FERTIG WERDEN	224
НЕ ВІДАТИ ВТОМИ	225
DAS WORT	226
СЛОВО	227
GESCHENK	228
ДАРУНОК	229
WIEDER EIN TAG	230
ЗНОВУ ДЕНЬ	231
MITTELPUNKT I	232
ОСЕРЕДДЯ І	233
EINEN DRACHEN REITEN	234
ОСІДЛАТИ ДРАКОНА	235
CHANCE	236
ШАНС	237
SCHWARZE FAHNE	238
ЧОРНІ ЗНАМЕНА	239
VATER UNSER	240
ОТЧЕ НАШ	241
AUF EINEN MONOLOG	
VON THOMAS BERNHARD	242
ЗА МОНОЛОГОМ ТОМАСА БЕРНГАРДА	243
NÄHEN	244
ШИТВО	245
DER BAUM	246
ДЕРЕВО	247
VIELLEICHT I	248
МОЖЛИВО І	249

NOVEMBERGRAB	250
ЛИСТОПАДОВА МОГИЛА	251
SABBAT III	254
ШАБАТ III	255
DER BRUNNEN III	256
КРИНИЦЯ III	257
HEIMATSTADT	258
РІДНЕ МІСТО	259
BUKOWINA IV	260
БУКОВИНА IV	261
CZERNOWITZ	
VOR DEM ZWEITEN WELTKRIEG	262
ДОВОСННІ ЧЕРНІВЦІ	263
DAS ERBE II	264
СПАДОК II	265
SÜNDER	266
ГРІШНИКИ	267
GEBURTSTAG II	268
ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ II	269
„Dennoch Rosen“	270
„І все-таки ружі“	271
ÜBER BÄUME	272
ПРО ДЕРЕВА	273
„Ich bin Kain“	274
„Я – Каїн“	275
„Ich wohne auf einer Zauberinsel“	276
„Я живу на зачарованім острові“	277
„Ich bin eine Koralle“	278
„Я – намісто з коралів“	279
„Trauer der Taube“	280
„Смуток голубки“	281
DANKBAR	282
СПОВНЕНА ВДЯЧНОСТІ	283
FÜR DEN KRIEG	284
ДЛЯ ВІЙНИ	285
VERSTEHST DU	286
ТИ РОЗУМІЄШІ	287

LERCHEN	288
ЖАЙВОРОНКИ	289
BEKENNTNIS II	290
ОСВІДЧЕННЯ II	291
ZUSAMMENHANG	292
ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК	293
STAMMBAUM	294
ГЕНЕАЛОГІЧНЕ ДЕРЕВО	295
BLINDLINGS	296
НАОСЛІП	297
JEDEN TAG	298
ЩОДНЯ	299
IN MEMORIAM CHANE RAUCHWERGER	300
ПАМ'ЯТІ ХАНИ РАУХВЕРГЕР	301
VERGEBUNG	302
ПРОЩЕННЯ	303
DORN	304
ТЕРНЯ	305
SCHREIB	306
ПИШИ	307

PROSA

ПРОЗА	309
ЧОМУ?	310
ВСЕ МОЖЕ БУТИ МОТИВОМ	317
ЧЕРНІВЦІ, ГАЙНЕ ТА НАСЛІДКИ	322
НОТАТКИ ПРО СИТУАЦІЮ СТАРІЮЧОГО ПИСЬМЕННИКА	327
СПОГАДИ ПРО ОДНЕ МІСТО	334
„МАНІФЕСТ АЛЬФА”	339
БЕРНАРД РЕДЕР	341
НЕКРОЛОГ АЛЬФРЕДУ МАРГУЛ-ШПЕРБЕРУ	347
ПОДЯЧНА ПРОМОВА З ПРИВОДУ ПРИСУДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ПРЕМІЇ БАВАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ КРАСНИХ МИСТЕЦТВ ...	349

„МИСЛЯЧЕ СЕРЦЕ, ЩО СПІВАЄ” Життя і творчість Рози Ауслендер

Що спонукає людину до літературної творчості? Які чинники схиляють її взятися за перо? У своєму автобіографічному начерку „Все може бути мотивом” (1971) Роза Ауслендер намагається дати відповідь на це питання. „Чому я пишу? Можливо, тому, що я з’явилася на світ у Чернівцях, тому, що світ прийшов до мене в Чернівцях. Той неповторний пейзаж. Особливі люди. Легенди й міфи ширяли в повітрі, ними просто дихали. Чотиримовні Чернівці були містом муз, яке давало притулок багатьом художникам, поетам, любителям мистецтва, літератури й філософії. Чернівці були другою вітчизною чудового єврейського поета-байкаря Еліезера Штейнбарга. Вони породили найвидатнішого єврейського лірика Іцика Мангера й два покоління німецькомовних поетів. Наймолодшим і найвизначнішим серед них був Пауль Целан, найстаршим – Альфред Маргул-Шпербер”. До старшої генерації німецькомовних поетів, виплеканих мультикультурною атмосферою Чернівців, належала й Роза Ауслендер.

Вона походила з майже взірцевої єврейської родини, в якій надзвичайно тісно переплелися східно- й західно-європейські корені: її батько Зігмунд Шерцер (1872-1920), який народився у Садагурі, одному з найважливіших центрів хасидизму, розташованому неподалік від Чернівців, рано осиротів і виховувався при дворі садагурського „вундерраббі” в ортодоксальному дусі. Й хоча він згодом обрав собі світську професію прокуриста однієї з імпортно-експортних фірм і навіть вважався ліберальним вільно-

думцем, проте ніколи остаточно не поривав з єврейською традицією. Мати, Етьє Ріфка, уроджена Біндер (1884-1947), народилася у Чернівцях, проте її родина прибула свого часу на Буковину з Берліна. Коли 11-го травня 1901 р. у молодого подружжя народилася донечка Розалія-Беатріс, яка згодом отримала ще й гебрійське ім'я Рут, то її розглядали як „дитину-заміну”: за кілька місяців до цього, в лютому 1901 р., українська дівчина-нянька потрапила під час прогулянки разом з півторарічним сином подружжя під колеса важкого воза. При цьому вона отримала важкі тілесні ушкодження, дитина ж загинула. Все це спричинило у матері важку й тривалу депресію, і лише народження донечки повернуло її знову до життя. „Я народила свою матір”, – напише згодом поетеса в одному з віршів.

Мерехтливий, барвистий світ дитинства, позначений неабияким впливом хасидизму, мистецьке втілення якого знаходимо в картинах Марка Шагалла, Роза Ауслендер відтворює у своєму вірші „Батько”:

*При дворі вундerratби у Садагури
батько засвоював нерозгадані таємниці
Його пейси розповідали легенди
В руках він тримав гебрійський ліс*

*Дерева священних літер пускали коріння
від Садагури до Чернівців
Йордан упадав тоді в Прут...*

Дитячі спогади переплітаються тут зі старозавітними переказами й містичними уявленнями хасидизму, біографічні елементи поєднуються з міфологічними, а орієнтальне тло викликає в пам'яті казкову атмосферу, близьку до стихії неймовірних екзотичних історій „1001-ї ночі”.

У Чернівцях Роза Ауслендер навчалася у 6-класній комунальній школі й дівочому ліцеї. Під час Першої світової

війни, коли родина змушена була рятуватися від російських погромів на Захід, вона продовжує своє шкільне навчання у Будапешті (1915) та Відні (1916). Відтак вступає до торгової школи віденської Спілки комерсантів (там вона вивчить стенографічне письмо за системою Габельсберга, яке пізніше використовуватиме й для записів перших редакцій своїх віршів), а після повернення на Буковину починає як вільна слухачка студіювати літературу й філософію в Чернівецькому університеті. Класичною німецькою літературою вона захоплювалася ще з дитинства. Гете, Шіллер і Гайне вважалися в родині непохитними авторитетами, гайнівського „Раббі із Бахараха” Зігмунд Шерцер любив читати своїй доньці замість дитячих казок. Однак вже досить рано, у 15-16-річному віці, Розалія Шерцер потрапляє під вплив філософії, і якийсь час філософи значили для неї більше, ніж поети. Разом з іншими молодими людьми, які зустрічалися поза школою й університетом у т.зв. „Етичному семінарі”, вона віддається вивченню спадщини Платона, Спінози й берлінського філософа Константина Бруннера, з яким її пізніше пов’язуватиме особиста дружба. Особливо приваблює її вчення голландця Баруха (Бенедикта) Спінози. Навіть у пізніх віршах поетеси помітні сліди цього захоплення філософом, який заробляв собі на життя шліфуванням скелець для окулярів:

Мого святого зовуть Бенедикт.

*Він обточив
світобудову*

Тоді ж майбутня поетеса написала в Чернівцях низку есеїв про Спінозу, Бруннера та Фрейда, однак майже всі вони вважаються сьогодні безповоротно втраченими, за винятком есею „Федр”, присвяченого одному з діалогів Платона. Лише з середини 20-х рр. Роза Ауслендер відкри-

ває для себе Гельдерліна, Кафку, Тракля, Рільке, Ельзу Ласкер-Шюлер, Готфріда Бенна.

У квітні 1921 р. Розалія Шерцер залишає Чернівці й виїздить разом зі своїм другом Ігнацем Ауслендером до США. Ця еміграція була спричинена нужденним становищем родини. Після смерті батька в 1920 р. мати не могла дати собі раду з двома дітьми, отож дочка мусила вже дуже рано „відірватися від пуповини”. Для неї це було дуже травматичним переживанням, їй не вистачає материнської ласки. У багатьох віршах вона тематизує свою любов до матері, розкриває ті незримі нитки, які пов’язували їх, так, наприклад, у вірші „Вічна матір”:

*Моя зоря
висить на її пуповині*

*Я п’ю її молоко
небавом
з’явлюся на світ*

*Після моєї смерті
вона зростеться зі мною*

Розалія Шерцер та Ігнац Ауслендер зупиняються спочатку в невеличкому містечку Вінона в Міннесоті, а трохи згодом перебираються в Міннеаполіс/Сан-Паул. Тут Розалії пропонують посаду помічника редактора німецькомовного часопису „Westlicher Herold”, а згодом доручають редагування антології „Amerika Herold Kalender”, де молода поетеса публікує свої перші вірші. Ці обов’язки вона виконувала поряд зі своєю основною роботою в банку. Влітку 1923 року обоє переселилися до Нью-Йорка, де одружуються. Проте невдовзі цей шлюб увійшов у фазу глибокої кризи – очевидно, вони були надто різними, щоб тривалий час залишатися разом. Під час перших відвідин Чернівців у 1926 р. Розалія познайомилася зі старшим від

себе на 14 років журналістом і графологом Геліосом Гехтом. Вона пристрасно закохується в нього й залишає Ігнаца, з яким через кілька років остаточно розлучається. „Я нудьгувала в шлюбі, – згадує поетеса. – Не можна жити, знемагаючи від нудьги”. Коли на початку 1931 р., через стан здоров’я матері, яка потребувала тривалого догляду, вона знову повертається до Чернівців, то її супроводжує Геліос Гехт, який на роки стане супутником її життя і найбільшим коханням поетеси.

Вже з сімнадцяти років Роза Ауслендер почала заносити у свій щоденник окремі нотатки, враження, вірші, казки. Незабаром вона зрозуміла, що її стихія – це лірика, саме в поетичній формі вона може найкраще виразити свої сподівання, марення й тугу. Однак випадкові публікації у різних німецькомовних газетах та журналах („Czernowitzer Morgenblatt”, „Der Tag”, „Klingsor”) не задовольняли її. Альфред Маргул-Шпербер, відкривач і покровитель багатьох талантів (в тому числі й Пауля Целана), захопив її до видання поетичної книжки.

У міжвоєнний час А.Маргул-Шпербер був свого роду інтеграційною фігурою німецької поезії Буковини. Як поет і перекладач, редактор газети „Czernowitzer Morgenblatt“, він перебував у жвавому контакті з багатьма літературними знаменитостями Європи. Він листувався з Карлом Краусом, Томасом Манном, Германом Гессе. Першим, ще до Ернста Роберта Курціуса, він переклав німецькою поему Т.С.Еліота „Безплідна земля”, і Еліот назвав цей переклад „непервершеним”. У своїй газеті він уміщував культурні огляди, глоси, критичні статті, рецензії, а також публікував твори молодих поетів – серед них і Рози Ауслендер, віршами якої був захоплений. Наприкінці 1930-х років він відібрав з них великий корпус текстів й зумів знайти для них видавця. В 1939 р. в невеличкому чернівецькому видавництві „Literaria” з’явилася перша збірка Рози Шерцер-Ауслендер під назвою „Райдуга”.

Рання лірика Р.Ауслендер була позначена високими формальними якостями: довершені рими, строгі метричні форми, вишукана строфічна архітектоніка. Збірка відкривається коротким віршем під назвою „У життя”:

*Лише зі смутку потайних глибин
снується втіха лагідним струмком
і напува мене крізь часу плин
терпким вином і чорним молоком.*

Уперше тут зринає той дивовижний оксюморон „чорне молоко”, який згодом стане наскрізною магістральною метафорою знаменитої „Фуги смерті” Пауля Целана. Хоча тематичний діапазон поетеси доволі широкий, тут уже кристалізуються великі теми її пізнішої творчості. Збірка „Райдуга” містить болісно-меланхолійні враження і спомини про втрачений рай дитинства, картини печалі й надії, портрети буковинських поетів, а також екзальтовані любовні вірші. В них немовби розлитий солодкий щем непозбутньої ностальгії, споконвічні контрасти буття сплітаються у примирливому акорді, а гедоністичні мотиви земного кохання переходять у прагнення вічного блаженства й духовного єднання. Безперечно, що тут відчутні й неоромантичні нотки, як, наприклад, у короткому вірші під назвою „У мрію”:

*Ходи зі мною в сутінок алеї,
в ліс ночі, що довкола вироста,
де сяють зорі, білі, мов лілеї,
й шепочуть казку місячні уста.*

*Ми тут чужі. Нема для нас простору,
який би тугу нашу вгамував.
По сотнях східців ми зійдемо вгору,
де в сотні барв Бог сяєво убрав.*

Немає сумніву в тому, що ранні поезії Рози Ауслендер ще цілковито вкладаються у „корсаж усталеної традиції” (Вальтер Гінк). Вечір і ніч, ліс, зорі й місяць, туга й марення віддавна були улюбленою кулісою романтичної поезії, проте й загальний настрій цих рядків, їхня мерехтлива казкова меланхолія, спроба втекти із земної сфери у сферу трансцендентного роблять цей ранній вірш поетеси спорідненим із неоромантичним світовідчуттям. У способі метафоризації тут неважко відчути й нотки Рільке, наприклад, хоча б таких його рядків: „Блаженна вігіліє! / Ніч плине навманці; / і місяць, біла лілія, / цвіте в її руці.” Отож ця лірика виростає з традиційних уявлень про поезію, яка тлумачиться як „небесна милість”, як субстанція, що завдячує своїм постанням вищій волі.

Але тут необхідно підкреслити, що література, яка виникає на національно-культурнім маргінесі або в іншомовних анклавах, література, приречена на боротьбу за своє виживання і самоствердження, постійно тяжіє до плекання культурного спадку, до традиційності. Тому більша частина віршів Рози Ауслендер, написаних в ранній період творчості, витримана в дусі неоромантизму. Вона цілком відповідає її тодішнім уявленням про поезію і покликання поета. Так, в листі до А.Маргул-Шпербера від 16-го березня 1935 р. вона писала: „Пісня і вірш мусять мати крила, бути птахами зоряних сфер. Тип „модерного” поета – це не лірик, а щось на зразок мовного інженера, людини-машини, слова якої є ударами молота замість гармонійних звуків. Справжній лірик повинен бути сьогодні трохи „старомодним”.

Проте книга єврейської авторки вже не мала шансів дійти до читача у фашистському рейху. Незважаючи на те, що на її появу дуже прихильно відгукнулася буковинська преса, а також газети Бухареста, Берна, Базеля, незважаючи на високу оцінку з боку таких видатних письменників, як Ганс Каросса, Арнольд Цвайг, Герман Гессе чи Томас Манн, поетесі вже не судилося пожати плоди свого успіху.

Румунія й Німеччина стають союзниками, починається жорстокий політичний терор проти румунських євреїв. Майже весь наклад книги незабаром безслідно пропав, збереглися лише кілька примірників, які чудом уціліли.

Після того, як наприкінці червня 1940 року, у відповідності з угодою між двома диктаторами Гітлером і Сталіним, у Чернівці без бою ввійшла Червона армія, і Північна Буковина разом з Бессарабією були приєднані до Радянського Союзу, Роза Ауслендер пережила одне з найбільших потрясінь свого життя. „Допоки впали бомби” – себто допоки почалося пекло – було ще чистилище. Про це свідчать недавно віднайдені матеріали, які знаходяться в архіві Служби безпеки України в Чернівецькій області. Йдеться про маловідомий у біографії поетеси епізод: 5-го листопада 1940 р. Розу Ауслендер-Шерцер було заарештовано радянськими органами НКВД „за шпигунську діяльність на користь іноземної держави”. Проти нею було розпочато слідство, яке тривало майже три з половиною місяці. Увесь цей час її утримували у внутрішній в’язниці НКВД у Чернівцях, що, безперечно, було для неї відчутною психологічною травмою. Звинувачення виявилось, зрештою, бездоказовим, і 17-го лютого 1941 року поетесу відпустили, однак цей випадок допоміг їй збагнути сутність нового режиму без усяких романтичних ілюзій.

Впродовж усього свого життя поетеса приховувала цей випадок, нікому не розповідала про нього. Можливо, вона письмово зобов’язалася перед таємною радянською службою мовчати про це. Лише своїм віршам поетеса довіряє цей жахливий епізод, не уточнюючи його, щоправда, ні хронологічно, ні політично. Але вірш „У в’язниці” зі збірки „Трохи далі” (1979) майже протокольно фіксує умови її тюремного буття. Тут у наснажених приглушеним гнівом рядках найпростішими словами викривається параноїчна атмосфера тотальної підозри, яку принесли на Буковину нові „визволителі”:

*Мене кинули
до темниці
я не знаю чому*

*Хто Ви
поет – це ніхто
хто Ви насправді*

*У своїй камері
я читала молодій жінці
вірші казки
вона легко завчала їх*

*Із глевкого хліба
ми ліпили шахових гномів
гнали допоки у вічку
не з'являлося око
заборонено грати
заборонено читати й писати*

*Десять хвилин у дворі
небо
блакитна легенда
Білим крилом вабила хмара
твоя мати чекає.*

Після „червоної рокировки” – короткого радянського передвоєнного року, коли багато чернівецьких євреїв були затавровані як „буржуазні елементи” й відправлені в Сибір, – влітку 1941 р. на Буковину прийшли німецькі трупи СС. Велику синагогу (Темпль) було спалено, близько 300 провідних функціонерів єврейської громади розстріляли на березі річки Прут. Вперше в історії міста у Чернівцях було влаштовано єврейське гетто. Роза Ауслендер переховувалася разом з матір'ю і братом Максом у якомусь

підвалі. Кожен день означав тут уперту боротьбу за життя. Про цей час поетеса згадує як про страхітливий кошмар, якому не було ні кінця, ні краю: „Гетто, нужда, жах, потяги смерті. В ті роки ми, друзі, часом зустрічалися таємно, нерідко ризикуючи життям, щоб почитати вірші. З нестерпної дійсності було тільки два виходи: або впасти у відчай, або переселитися в іншу реальність – духовну. Ми, приречені на смерть євреї, невимовно жадали слова розради. І в той час, коли ми чекали смерті, деякі з нас жили у мрійних словах – нашому мрійному домі серед бездомності. Писати – означало жити. Пережити”.

Але хоча Роза Ауслендер та її родина й зазнали жакликих утисків, все-таки ту обставину, що їх не відправили у Трансністрію (так звалася територія поміж Дністром і Південним Бугом, що перебувала тоді під орудою німецького й румунського командування), слід розглядати як велике щастя. У „трудоx таборax” Трансністрії, куди в 1941-1944 рр. було депортовано близько 45.000 буковинських євреїв, не було, щоправда, газових камер і крематоріїв, проте розселені у хлівах, кам’яних кар’єрах а то й просто під голим небом люди масово вмирали від голоду, холоду й висипного тифу. Батьки Пауля Целана також загинули там. Один з віршів Рози Ауслендер, написаний як точний, сухий звіт, передає трагіку того часу в адекватній формі:

ПАМ’ЯТІ ХАНИ РАУХВЕРГЕР

Гетто

Голодний марш

При 30-градусній стужі

заснула моя побожна тітонька

(вона завжди молилась

пристрасно вірила в справедливість)

*заснула моя безгрішна тітонька
її донька її внук
після численних голодних маршів
на замерзлій ріллі Трансністрії
безпробудно
заснули вони*

*Віра
пересуває гори
о наймудріший вундерраббі із Садагури
Хана Раухвергер вірила в тебе
де ж ти був
у той час
де було твоє чудо*

Коли навесні 1944 р. радянські війська звільнили Буковину від німецько-румунського окупаційного режиму, і страхіття війни для населення краю залишилися позаду, Роза Ауслендер деякий час вагається, не знаючи, як їй бути далі. Нова адміністрація не приховує, що євреї для неї – небажаний етнос, отож їм дозволяється виїхати в Румунію або в інші країни. Попрацювавши деякий час у чернівецькій міській бібліотеці й придивившись до нових порядків, Роза Ауслендер подає заяву на виїзд за межі СРСР. В серпні 1946 р. вона разом з матір'ю і братом назавжди покидає Чернівці. Заледве прибувши до Бухареста, поетеса отримує запрошення від своїх американських друзів переїхати до США. На цей раз вона оселяється у Нью-Йорку й працює секретаркою в одній з торгових фірм. Після всього пережитого, після всіх спотворень і зловживань, яких зазнала в недалекому минулому її рідна мова, вона довго не може отямитись. Їй здається, що вірші, її поетичний хист залишилися в якомусь іншому, далекому світі, відгородженому від її нинішнього життя височенними, нездоланими мурами. Але ось одного вечора це багато-

річне заціпеніння спадає, мовби перетліла оболонка, і вона ловить себе на тому, що мережить на папері рядки англійською мовою. Після багаторічного мовчання до неї знову повертається поетичне натхнення. Це було радісне відкриття, яке дало їй змогу знову відчувати себе причетною до великої таїни творчості.

Майже ціле десятиліття, з 1947 по 1956 рр., Роза Ауслендер писала свої поезії тільки англійською. Її англійська спадщина налічує близько двох сотень віршів, які опубліковані сьогодні окремою книгою („*The Forbidden Tree*”, 1995). Це лірика, написана в дусі таких американських поетів ХХ ст., як Роберт Фрост, Уоллес Стівенс, Едвард Естлін Каммінгс або Маріанна Мур. Знавці відзначають непересічний рівень цих поезій. Однак саме Маріанна Мур порадила Розі Ауслендер повернутись до рідної мови, оскільки досягти справжніх вершин можна тільки в її лоні.

В 1957 р. Роза Ауслендер здійснила кількомісячну мандрівку по Європі, відвідавши Францію, Італію, Грецію, Іспанію, Австрію, Швейцарію, Норвегію, Голландію. В Парижі вона зустрілася з Паулем Целаном, на той час уже відомим поетом, якого знала ще з чернівецького гетто („Прикрашена / жовтою зіркою / я бігла до друзів / щоб показати їм / вірші Целана” – писала вона в поезії „Година забуття”). Це була зустріч давніх друзів, які мали що сказати одне одному. Кілька днів вони були нерозлучними, засиджувались до глибокої ночі, дискутували про літературу, читали одне одному вірші, згадували Чернівці. Целан ознайомив її з новими тенденціями й іменами німецької лірики, знову пробудив у ній тугу за рідним словом. Ці зустрічі перевернули її життя – вона знову відкрила для себе незнищенність найбільшого духовного скарбу – материнської мови:

*Моя вітчизна мертва
вони поховали її
в огні*

*Я живу
у своїй материзні –
слові*

У ці роки відбувається кардинальна метаморфоза поетичного способу мислення, а також формальна і стилістична переорієнтація творчої манери Рози Ауслендер. Вона відмовляється від притаманної раннім віршам класичної строфіки й римування, звертається до верлібру та асоціативної техніки письма. Напрочуд швидко поетеса засвоює нові естетичні критерії та принципи, зберігаючи при цьому свій тематичний діапазон, самобутність свого образного бачення. Так їй вдається прокласти шлях до європейської модерни.

В 1965 р. – після чвертьстолітньої перерви! – у Відні виходить друга поетична збірка Рози Ауслендер під назвою „Незряче літо”. „Після всього, що вона пережила, це – справжнє літературне воскресіння”, – зазначає Гельмут Браун. Книга не набула великого розголосу, проте вона мала для авторки важливу „рекламну” функцію. В тому ж році вона залишає США й переселяється спочатку до Відня, а відтак до ФРН, щоби повсякчас бути оточеною стихією рідної мови. Одного разу під час невдалого падіння вона ламає собі ногу й змушена відтак багато місяців залишатися прикутою до ліжка. Поетеса потребує тривалого догляду й вирішує оселитися в пансіоні єврейської громади в Дюссельдорфі (т.зв. „Домі Неллі Закс”). Тут ця вже немолода й хвора жінка, яка не мала тоді ще ніякого імені в літературі, починає нове життя, сповнене неймовірно інтенсивної творчої праці. За два десятиліття, які їй судилося ще прожити на світі, вона видала понад двадцять поетичних

збірок („36 праведних”, 1967, „Інвентар”, 1972, „Без візи”, 1974, „Інші знаки”, 1975, „Є ще простір”, 1976, „Подвійна гра”, 1977, „Попелясте літо”, „Материзна”, „Ще треба багато сказати”, 1978 та ін. – інколи це дві-три книги на рік!). Найбільший розголос мав виданий Гельмутом Брауном у 1976 році (в заснованому ним видавництві „Literarischer Verlag“, Кельн) великий том „Зібрання віршів”, який знаменував собою вирішальний прорив. Після його появи Роза Ауслендер потрапила у фокус мас-медіа та літературної критики, які до того не звертали на неї увагу. Вона поспішає, працює, наче в лихоманці, щоб вилити на папір всі ті поетичні образи й видіння, які її переслідують. Віднині вона не мислить себе без поезії, вірші стають альфою і омегою її буття:

*Коли я у відчаї
пишу вірші
Коли я щаслива
вірші пишуться
у мені*

*Хто ж я
коли
не пишу*

Лише на схилі віку Роза Ауслендер стала широко відомою, ба навіть знаменитою в літературних та читацьких колах. Це запізніле визнання прийшло до неї не тільки у вигляді численних літературних відзнак і нагород (премії імені Аннетте Дросте-Гюльсгоф, 1967, Іди Демель, 1977, Андреаса Гріфіуса, 1977, медаль Розвіти міста Бад Гандерсгайм, 1980, премія Баварської Академії мистецтв, 1984, Великий хрест заслуг Федеративної Республіки Німеччини), але й у величезній популярності її віршів серед найрізноманітніших верств німецького суспільства. Після

смерті Неллі Закс та Марії-Луїзи Кашніц критика незмінно писала про неї як про найвидатнішу німецьку поетесу старшого покоління. В її поезії, для якої всяка гучність і різкість так само чужі, як і слізна ламентация, переплелися чуттєвість та інтелектуалізм, фантазія і раціональність. „Мисляче серце, що співає” – так афористично сформулював свого часу сутність цього ліричного голосу А.Маргул-Шпербер.

Поезію Рози Ауслендер інколи називають лірикою, яка без фальшивого сорому намагається бути „гарною”. Поетеса була наділена на диво тонким умінням естетизувати найбуденніші, часом навіть банальні, речі і явища. У її віршах дійсність постає дивовижним чином перевтіленою, вона мовби перебуває у ширяючому стані. „Те, що називають реальністю, – говорить поетеса, – я вимірювала на свій лад, перетворювала виміряне у слова й посилала свою виміряну словесну реальність у реальність світу. І світ знову повертався до мене”. За її ліричними текстами стоїть тривалий розвиток романтично-символічної поетичної традиції. Однак все те, що сьогодні в романтизмі вважається анахронічним, сприймається як надто барвисте й патетичне, дістає під її пером органічну й переконливу силу безпосереднього переживання. Інтонація її рядків, як відзначає німецька критика, зумовлена ритмом звичайного прозового речення, навіть коли вони при трансформації в ліричний акт всіляко ушляхетнюються і стилізуються. Найпростіші слова – сонце, місяць, зорі, подих, мрія і т.д. – починають світитися при цьому якимось новим, незаниманим сяйвом. Вони знову й знову з’являються в її віршах у все нових констеляціях, де одне фігуративне значення провокує низку інших метафоричних значень. Такі економні поетичні засоби, як ритм, словесний повтор, алітерація або асонанс, синтаксичне членування фрази або паралелізм викликають сугестію незрівнянної естетичної зваби. Не без підстав німецький літературознавець Франц Норберт Меннемайер

слушно зауважує, що „цілі пласти художніх традицій сучасної поезії від Бенна до Брехта Роза Ауслендер просто перестрибнула, і немає сумніву в тому, що беззаперечна fascinaція її лірики завдячує саме цьому перестрибуванню. Звуки, які тут так спокусливо зринають, – це не тільки далеке відлуння втраченої буковинської вітчизни. Це водночас і відлуння із затонулої вітчизни пізньоромантичного вірша, яке так виразно промовляє до розуму й серця сучасного читача, немовби воно зроджене сьогодні.”

Звичайно, що, порівняно з першою повесною збіркою „Незряче літо”, в пізніх книгах поетеси спостерігається суттєва еволюція в бік модерністської естетики – причому як в образних, так і в формальних засобах. Це помітно передусім у посиленні філософічності екзистенціалістського відтінку, в дедалі настійливішому варіюванні мотиву смерті, в редукції поетичного вислову, в епіграматичному лаконізмі думки. Водночас ці вірші не втрачають притаманної їм і раніше внутрішньої музики, дивовижної гармонійності.

Останнє десятиліття життя Рози Ауслендер можна було б порівняти з трагічною долею її улюбленого Генріха Гайне: тяжко хвора, паралізована поетеса назавжди перетворилася у заручницю своєї заставленої книгами й рукописами кімнати у дюссельдорфському пансіоні. Відрізана від світу, позбавлена живого спілкування з людьми, вона жила тільки спогадами й враженнями минулого. Щоденно пошта доставляла їй десятки листів від захоплених читачів – службовців і домогосподарок, студентів і університетських професорів, засуджених злочинців і порятованих самогубців – і це трохи скрашувало її існування у „матрацній могилі”. Світ стиснувся для неї до мініатюрного об’єму в декілька кубічних метрів, але й цього було достатньо для пульсування слова:

*Є ще простір
для вірша*

*Ще вірш
є простором*

де можна дихати

Це мовлено вже дуже тихо, майже пошепки. Лише поетичні образи, що вібрують у просторі тісного помешкання, випромінюють енергію, яка підтримує її сили. Але і їхні імпульси стають дедалі слабшими, аж поки зовсім не згасають:

Досить

*Мрія
доживе
моє життя
до останку*

3-го січня 1988 р., на 87-му році життя, Рози Ауслендер не стало. „Остання єврейська псалмістка німецької мови” відійшла в інший світ. Її було поховано на єврейському цвинтарі Nordfriedhof у Дюссельдорфі. Скромна гранітна стела – без поетичної епітафії, лише ім’я й дати життя: *Rose Ausländer 11.5.1901 – 3.1.1998* – вінчає її могилу в затінку дерев, на якій у всяку пору року можна побачити живі квіти.

З 1984-го року, ще за життя поетеси, в одному з найбільших німецьких видавництв „Fischer Verlag” під орудою Гельмута Брауна почало виходити восьмитомне зібрання її творів, яке було завершено в 1990 р., а в 1992-1995 рр. з’явилося 16-томне зібрання творів у серії „Fischer Taschenbuch”. Дослідженням і популяризацією її творчості

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ